

УДК 338.512

І. О. Енгельс

Національний гірничий університет, м. Дніпропетровськ

ЗАСАДИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВА ЗА РАХУНОК ОПТИМІЗАЦІЇ СТРУКТУРИ ВИТРАТ

Досліджено структуру витрат та ефективність використання ресурсів підприємств. Доведено необхідність пошуку шляхів зниження та оптимізації структури витрат на інноваційних засадах.

Ключові слова: витрати, структура, ресурси, ефективність, інновації.

Исследованы структура затрат и эффективность использования ресурсов предприятий. Доказана необходимость поиска путей снижения и оптимизации структуры затрат на инновационной основе.

Ключевые слова: затраты, структура, ресурсы, эффективность, инновации.

The structure of costs and resource efficiency of enterprises has been investigated. The necessity of finding ways to reduce and optimize the cost structure on the basis of innovation is presented.

Keywords: costs, structure, resources, efficiency, innovation.

Процес господарської діяльності завжди є результатом взаємодії відповідних ресурсів, а його ефективність забезпечується оптимальним їх поєднанням і використанням. Ресурсна будова суб'єкта господарювання характеризує наявність ресурсів на підприємстві, їх якість, потребу в них, виражає взаємозв'язок та ефективність використання в процесі підприємницької діяльності.

Для реалізації виробничої діяльності підприємствам потрібно залучати матеріальні, нематеріальні, трудові ресурси, що потребує певних витрат. Зниження величини витрат є доволі актуальною проблемою для підприємств. Абсолютне зменшення витрат може бути пов'язане зі впровадженням заходів, що зменшують норми витрат ресурсів, підвищують ефективність їх використання, а може мати місце внаслідок зменшення обсягів виробництва. Тому доцільним є аналіз питомих витрат на одиницю виготовленої продукції, на одну гривню товарної продукції, тобто ресурсомісткості. Зменшення ресурсомісткості – це сигнал про підвищення ефективності використання ресурсів, тобто отримання більшого обсягу виготовленої продукції з одиниці ресурсів, що кількісно виражається у зростанні оберненого до ресурсомісткості показника – ресурсовіддачі. Показники ефективності використання ресурсів широко застосовують для оцінки ефективності функціонування будь-якого суб'єкта господарювання. У своїй діяльності підприємства прагнуть впроваджувати сучасні досягнення науково-технічного прогресу, які забезпечують максимальну віддачу залучених ресурсів, виробляти товари і надавати послуги із найнижчими витратами, що крім підвищення ефективності діяльності дозволяє підприємствам отримати певні конкурентні переваги. Тому проблемою зниження витрат переймаються всі суб'єкти господарювання.

Витрати виробництва відображаються в показниках собівартості продукції. Основна питома вага у структурі собівартості продукції належить витратам, пов'язаним із купівлею ресурсів, але крім них підприємство витрачається на збут та просування продукції на ринок, що дуже важливо в умовах ринкової економіки.

Теоретичні та методологічні аспекти формування витрат, оптимізації структури витрат та питання ефективності управління ними досліджували такі вчені: І. Алексєєв, Ф. Бутинець, С. Волонцевич, С. Голов, М. Данилюк, К. Друрі, О. Кузьмін, В. Лук'янова, В. Панасюк, Г. Партин, Й. Петрович, С. Покропивний, А. Турило, Ю. Цал-Цалко, А. Череп, М. Чумаченко, А. Яругова, А. Ясінська та ін. У їх працях висвітлено теоретичні, методичні й практичні питання організації системи управління витратами, запропоновано різні підходи до класифікації витрат, їх аналізу і т. д. Вивчення тематичної літератури свідчить, що за всієї глибини проведених досліджень недостатньо розкриті питання діагностики елементів витрат, аналізу структури витрат для відображення ефективності використання ресурсів підприємств, пошуку шляхів оптимізації структури витрат.

В умовах формування ринкових відносин виробник намагається скоротити витрати виробництва, оскільки це забезпечує зростання доходів, підвищує ефективність роботи підприємства. Для визначення шляхів зниження витрат виробництва потрібно знати і детально аналізувати їх структуру, яка в різних галузях різна [1]. Основними факторами зниження витрат виробництва, які залежать від підприємства, є такі:

- 1) скорочення витрат на сировину, матеріали, паливо, електроенергію;
- 2) зниження амортизаційних відрахувань шляхом інтенсивного використання техніки та підвищення коефіцієнта змінності;
- 3) поліпшення якості машин, обладнання, зменшення пасивної частини основних фондів;
- 4) запровадження у виробництво дешевих видів ресурсів, скорочення відходів виробництва;
- 5) поліпшення організації виробництва і підвищення продуктивності праці;
- 6) скорочення витрат на управління та ін. [2].

Витрати й собівартість є найважливішими економічними категоріями. Їх рівень багато в чому визначає розмір прибутку й рентабельності підприємства, ефективність його господарської діяльності. Зниження величини витрат і оптимізація їх структури – один із основних напрямків удосконалення економічної діяльності кожного підприємства [3]. При цьому зменшення витрат та підвищення ефективності використання ресурсів забезпечує підприємствам конкурентні переваги, які в сучасних умовах визначаються освоєнням нових знань і технологій, розвитком інноваційного виробництва та прискоренням цих процесів.

Для різних підприємств одні й ті ж чинники зменшення витрат мають різний вплив на ефективність діяльності підприємства. Тому виявлення найбільш значимих для кожного конкретного підприємства та пошук і використання резервів зменшення витрат із урахуванням їх впливу є актуальними завданнями діяльності підприємства в коротко- та довгостроковій перспективі.

У галузях матеріального виробництва на економію ресурсів впливають групи техніко-економічних чинників: підвищення технічного рівня виробництва; зміна відносних розмірів амортизаційних відрахувань; вдосконалення організації виробництва та праці; зміна обсягу виробництва; зміна структури (номенклатури

та асортименту) продукції; галузеві та ін. Ці фактори зменшення витрат обумовлюють такі резерви зниження витрат виробництва:

- розширення спеціалізації та кооперації;
 - зменшення трудових витрат, збільшення продуктивності праці;
 - раціональне використання та безперервність постачання матеріальних ресурсів;
 - використання обґрунтованої амортизаційної політики;
 - скорочення витрат на обслуговування виробництва і управління;
 - оптимізація витрат на транспортування, зберігання запасів, продукції.
- Класифікацію резервів зниження витрат наведено далі (табл. 1) [4].

Таблиця 1

Класифікація резервів зниження витрат

Ознака класифікації	Види резервів
За сферою виникнення	виробничі; невиробничі
За видами ресурсів	пов'язані з використанням: предметів праці; засобів праці; трудових ресурсів; земельних ресурсів
За рівнем і масштабами	міжгалузеві; галузеві; внутрішньовиробничі
За ознакою часу	перспективні; поточні; невикористані
За можливостями реалізації	реальні; потенційні
За методами реалізації	технічні; організаційні; економічні; соціальні
За потребами у капітальних вкладеннях	інвестиційні; безінвестиційні
За можливостями виявлення	явні; приховані
За стадіями життєвого циклу виробу	на передвиробничій стадії; виробничій стадії; стадії експлуатації; стадії утилізації
За економічною природою	екстенсивні; інтенсивні
За джерелами утворення	внутрішні; зовнішні

Слід зазначити, що в країнах з розвинутою економікою вдвічі більше, ніж в Україні, займають витрати на оплату праці, а відрахування на соціальні потреби в чотири рази перевищують українські показники. З цього випливає, що необхідно оптимізувати структуру собівартості таким чином, щоб можна було знайти резерви зниження собівартості [5]. На вітчизняних підприємствах структура собівартості продукції дуже різниться (табл. 2).

Таблиця 2

Структура собівартості реалізованої продукції підприємств у 2012 р., %

Стаття витрат	ПАТ «ДЗПВ»	ПАТ «Інтерпайп НТЗ»	ПАТ «Веста-Дніпро»	ПАТ «Прогрес»	ПАТ «НЦЗ»
Сировина і матеріали	34	66	85	75,3	5,5
Енергетичні ресурси	21,9		2,5		27,5
Витрати на оплату праці та відрахування на соціальні заходи	26,6	7	5	13,4	9,3
Витрати на утримання та експлуатацію обладнання	13,1	5	3	11,3	17,7
Інше	4,4	22	4,5		40
Разом	100	100	100	100	100

Зазначимо, що на ПАТ «Новоолександрівський цегельний завод» (НЦЗ) питома вага сировини і матеріалів становить 5,5 %, а енергетичних ресурсів – 27,5 %, тоді як на акумуляторному підприємстві ПАТ «Веста-Дніпро» питома вага сировини і матеріалів – 85 %, а енергетичних ресурсів – 2,5 %. Частка витрат на утримання і експлуатацію обладнання на ПАТ «Веста-Дніпро» – 3 %, а на ПАТ «НЦЗ» – 17,7 %. Навіть на підприємствах однієї галузі – ПАТ «Дніпропетровський завод прокатних валків» і ПАТ «Інтерпайп НТЗ» – суттєво відрізняються витрати на оплату праці з відрахуваннями на соціальні заходи: 26,6 % та 7 % відповідно.

Дана структура витрат із незначними відхиленнями існує на досліджуваних підприємствах, за винятком ПАТ «Прогрес», протягом останніх трьох – п'яти років, що підтверджується неістотними структурними зрушеннями, значення яких у 2012 р. порівняно з 2011 р. розраховані за даними праці [6] і наведені далі (табл. 3).

Таблиця 3

Зміна структури собівартості реалізованої продукції підприємств у 2012 р. порівняно з 2011 р.

Стаття витрат	ПАТ «ДЗПВ»	ПАТ «Інтерпайп НТЗ»	ПАТ «Веста-Дніпро»	ПАТ «Прогрес»	ПАТ «НЦЗ»
Сировина і матеріали	-1,9	2,5	-0,6	17,4	0,4
Енергетичні ресурси	-2,9		-0,3		-3,3
Витрати на оплату праці та відрахування на соціальні заходи	-1,2	-0,4	0,8	-8,7	2,4
Витрати на утримання та експлуатацію обладнання	4,4	-3,2	0,6	-8,7	1,8
Інше	1,6	1,1	-0,5		-1,3
Разом	0	0	0	0	0

Різниця у структурі витрат між підприємствами (див. табл. 2) крім відмінностей у особливостях виробничої діяльності в багатьох випадках також зумовлена неефективним використанням ресурсів як складників певних витрат. Даний факт підтверджується порівнянням, наприклад, розрахованих на основі даних праці [6] показників ефективності використання трудових ресурсів на ПАТ «ДЗПВ» і ПАТ «Інтерпайп НТЗ» (табл. 4).

Таблиця 4

Аналіз ефективності використання трудових ресурсів						
Показник	2010	2011	2012	2010	2011	2012
	ПАТ «ДЗПВ»			ПАТ «Інтерпайп НТЗ»		
Товарна продукція, тис. грн	136936,1	203420,3	184906,5	4752392	6263526	6956826
Середньооблікова чисельність працюючих, чол.	583	616	622	6377	6669	6783
Середньооблікова чисельність ПВП, чол.	583	616	622	6221	6515	6626
Продуктивність праці ПВП, тис. грн/чол.	234,88	330,23	297,28	763,93	961,4	1049,93
Темп росту продуктивності праці ПВП, %	-	140,6	90,02	-	125,85	109,21
Середньомісячна заробітна плата, грн	3318	6006	4784	2849	3256	3904
Коефіцієнт детермінації R^2 регресійно-кореляційної залежності продуктивності праці від середньомісячної заробітної плати	0,967			0,919		

На ПАТ «Інтерпайп НТЗ» частка витрат на оплату праці значно менша, а продуктивність праці вища та динаміка її краща, ніж на ПАТ «ДЗПВ». Хоча ці підприємства різні за масштабами виробництва, але даний фактор незначно впливає на продуктивність праці: за результатами регресійно-кореляційного аналізу визначено, що продуктивність праці на 96,7 % на ПАТ «ДЗПВ» і на 91,9 % на ПАТ «Інтерпайп НТЗ» залежить від оплати праці і на 3,3 % та 8,1 % відповідно від інших факторів.

Дослідження показників ефективності використання ресурсів на ПАТ «НЦЗ» та ПАТ «Веста-Дніпро» також свідчить, що їх розбіжності можна передбачити на основі результатів аналізу структури витрат. Матеріало-, енерго- та фондовіддача розраховані за даними роботи [6] як відношення чистої виручки від реалізації продукції до складників собівартості реалізованої продукції, а саме вартості сировини та матеріалів, енергоносіїв, до середньорічної вартості основних виробничих фондів (табл. 5).

Таблиця 5

Динаміка показників ефективності використання ресурсів						
Показник	2010	2011	2012	2010	2011	2012
	ПАТ «НЦЗ»			ПАТ «Веста-Дніпро»		
Чиста виручка від реалізації продукції, тис.грн	13624	14125	15198	1154821	1270918	974622
Сировина та матеріали, тис. грн	1054,6	512,9	637,6	814345	930 596	720 022
Енергоресурси, тис.грн	4410,1	3097,6	3188,1	56 815	30 410	21171
Середньорічна вартість ОВФ, тис. грн	18789,5	17238,5	15986,5	465625	450527	431067,5
Матеріаловіддача, грн/грн	12,919	27,539	23,836	1,418	1,366	1,354
Темп росту матеріаловіддачі, %	-	213,17	86,55	-	96,33	99,12
Енерговіддача, грн/грн	3,089	4,56	4,797	20,326	41,793	46,036
Темп росту енерговіддачі, %	-	147,62	105,2	-	205,61	110,15
Фондовіддача, грн/грн	0,725	0,819	0,951	2,48	2,821	2,261
Темп росту фондовіддачі, %	-	112,97	116,12	-	113,75	80,15

Дані з ефективності використання ресурсів (табл. 5) корелюють зі структурою собівартості реалізованої продукції підприємств (табл. 2). Так, на ПАТ «НЦЗ» порівняно з ПАТ «Веста-Дніпро» високі частки витрат на енергетичні ресурси та утримання і експлуатацію обладнання і низька питома вага матеріальних витрат у структурі собівартості продукції, відповідно ПАТ «НЦЗ» характеризується низькими значеннями енерго- і фондovіддачі та високою матеріалovіддачею.

Таким чином, структура витрат відображає ефективність використання ресурсів, що дозволяє виділити основні чинники зменшення та оптимізації структури витрат підприємств, які в сучасних умовах будуть пов'язані з необхідністю впровадження інновацій.

Із результатів аналізу структури витрат та ефективності використання ресурсів підприємств різних галузей можна зробити висновок, що діагностика елементів витрат, які мають досить високу питому вагу, демонструє низьку ефективність використання відповідних видів ресурсів підприємства та дозволяє здійснювати оперативний пошук шляхів оптимізації структури витрат саме з акцентом на найбільш проблемних складниках. При цьому виявлення найбільш суттєвих чинників зниження витрат для кожного конкретного підприємства та пошук і використання резервів зменшення витрат з урахуванням їх впливу дозволяє отримати підприємству конкурентні переваги в коротко- та довгостроковій перспективі.

За умов сучасного стану економіки країни підприємствам вкрай необхідно аналізувати ефективність використання ресурсів і впроваджувати інновації саме в ті сфери діяльності, на які необґрунтовано витрачається значна частка коштів.

Необхідність пошуку можливостей оптимізації структури та зниження витрат на виробництво і реалізацію продукції на інноваційних засадах з метою підвищення ефективності використання ресурсів залишається основною передумовою покращення кінцевих результатів господарювання.

Бібліографічні посилання

1. **Волонцевич С. О.** Оптимізація структури витрат як фактор підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств : автореф. дис. ... на здоб. наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.07.01 / С. О. Волонцевич. – Х. : ХПІ, 2006. – 19 с.
2. **Ажнюк М. О.** Основи економічної теорії : навч. посіб. / М. О. Ажнюк. – Ужгород : Гражда, 2005. – 204 с.
3. **Партин Г. О.** Управління витратами підприємства: концептуальні засади, методи та інструментарій : монографія / Г. О. Партин. – К. : УБС НБУ, 2008. – 219 с.
4. **Цимбалюк Л. Г.** Чинники, резерви та шляхи зниження витрат виробництва як основа зменшення ціни товару / Л. Г. Цимбалюк, Н. П. Скригун // Вісн. Бердян. ун-ту менеджменту і бізнесу. – 2011. – № 3 (15). – С. 88–95.
5. **Явтушенко О. С.** Шляхи зниження собівартості продукції на підприємстві [Електронний ресурс] / О. С. Явтушенко, О. І. Андрусь. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1959>
6. Бази даних підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.smida.gov.ua>

Надійшла до редколегії 27.12.2013